

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS SEIMAS – VALSTYBĖS MODERNIZACIJOS GRANDIS (1572–1587 METAI)

PROF. HABIL. DR. JŪRATĖ KIAUPIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyrius

Lithuanian Institute of History

Department of History of the Grand Duchy of Lithuania

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

El. paštas jurate.kiaupiene@gmail.com

Santrauka

Straipsnyje parodoma, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas, po 1569 m. Liublino unijos su Lenkijos Karalyste buvęs teisiškai nesankcionuota institucija, Abiejų Tautų Respublikos Seimo sudėtyje atgaivino savarankišką veiklą, telkė politinę tautą atstovauti Lietuvos valstybės interesams sudėtinėje Lenkijos ir Lietuvos Respublikoje. Pabrėžiama, kad pirmas tarpuvaldis, prasidėjęs 1572 m. vasarą po paskutinio Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos valdovo Žygimanto Augusto mirties, užklupo Abiejų Tautų Respublikos Seimą nepasirengusį. Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje formavosi įvairios politinių interesų grupės, buvo šaukiami suvažiavimai. Lietuvoje politinių sprendimų teisę ir pareigą prisiėmė politinei tautai gerai pažįstami didikai, formaliai nebeegzistuojančios, bet iš politinio gyvenimo neišnykusios Ponų Tarybos nariai, pradėję savarankišką, su Lenkijos parlamentarais nederintą veiklą.

Atlikus šaltinių analizę, pagrindžiama prielaida, kad 1572–1587 m. savarankiškai veikusi parlamentinė institucija Seimas pratęsė XVI a. pirmoje pusėje pradėtą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybės modernizacijos procesą, tapo jo politine ir idėjine siela.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Abiejų Tautų Respublika, tarpuvaldis (*interregnum*), Seimas, valstybė, modernizacija.

Įvadas

1569 m. liepos 1 d. Liublino unijos akte dviejų valstybių valdovo Žygimanto Augusto vardu buvo pranešta, kad nuo šiol „Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė yra jau vienas neišskiriamas ir vienalytis kūnas, taip pat viena bendra, neišskiriama Respublika, kuri iš dviejų valstybių ir tautų susidarė ir susijungė į vieną tautą“. Aštuntajame dokumento straipsnyje nurodoma, kad „Tų abiejų tautų seimai ir tarybos visuomet turi vykti kaip bendri Karūnos seimai ir tarybos, vadovaujami savo valdovo Lenkijos karaliaus, ir posėdžiauti asmeniškai ponai tarp ponų ir pasiuntiniai tarp pasiuntinių, ir tartis dėl bendrų reikalų, tiek seimuose, tiek be seimų Lenkijoje ir Lietuvoje“¹.

Skaitant šiuos tekstus paraidžiui reikėtų suprasti, kad 1569 m. sudarius Liublino unijos sutartį su Lenkijos Karalyste pasibaigė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo kaip valstybės institucijos istorija. Tačiau atsakymas priklauso nuo pasirinkimo, ar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas suprantamas kaip formali institucinė struktūra, ar kaip bręstančios modernios visuomenės reprezentacijos forma.

¹ Apie Liublino unijos sudarymą ir Seimo priimtus dokumentus plačiau: Jūratė Kiaupienė. *1569 metų Liublino unija ir Lietuva*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2020. Čia taip pat paskelbtas 1569 m. liepos 1 d. Liublino unijos akto vertimas į lietuvių kalbą.

Pirmuoju atveju turėtume sutikti, kad dviejų valstybių – Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – sudarytos Liublino unijos sutartimi buvo sukurta nauja struktūra – Lenkijos ir Lietuvos sudėtinės valstybės Abiejų Tautų Respublikos (toliau – Respublikos) Seimas, prasidėjo naujas bendro su Lenkijos Karalyste parlamentarizmo raidos laikotarpis.

Kita vertus, šaltiniai liudija, kad praėjus vos trejiems metams, 1572 m. mirus paskutiniam Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos vyriškos šakos atstovui Respublikos valdovui Žygimantui Augustui, situacija pasikeitė. Sudėtinė Lenkijos ir Lietuvos valstybė atsідūrė krizės akivaizdoje, nustojo funkcionuoti valdovo vardu veikiančios valstybės institucijos ir teismai. Iki tol galiojusios valdovo rinkimo iš Gediminaičių-Jogailaičių dinastijos taisyklės negalėjo būti taikomos, o naujų nespėta sukurti. 1572 m. vasarą prasidėjęs pirmas tarpuvaldis (*interregnum*) Respublikos Seimą užklupo nepasiruošusį. Nebuvo Seimo veiklos tarpuvaldžiu teisinio reglamento, situaciją komplikavo įvairūs vidiniai nesutarimai. Ieškant išėities Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje pradėtos savarankiškai kurti naujos lokalinės įvairiai vadintos institucijos, jos siekė perimti valdymą ir užtikrinti valstybės funkcionavimą. Tokių institucijų egzistavimo tarpuvaldžiu 1569 m. Liublino unijos dokumentai nenumatė. Kita vertus, šaltiniai liudija, kad, 1572 m. prasidėjus renkamų valdovų epochai, Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinėse erdvėse atsirado galimybė atgaivinti savarankišką parlamentinę veiklą ir ją tobulinti.

Lietuvos istoriografijoje neturime išplėtotų, šaltinių analize pagrįstų 1572–1587 metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinių institucijų tyrimų. Viename straipsnyje išsamaus tokio tyrimo atlikti neįmanoma. Todėl dėmesį sutelkiame tik į vieną problemos aspektą, ieškome atsakymo į klausimą: ar neformali, po 1569 m. Liublino unijos sudarymo teisiškai nesankcionuota Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinė veikla pirmaisiais dešimtmečiais

pratęsė prieš sudėtinės Lenkijos ir Lietuvos valstybės sukūrimą pradėtą Lietuvos valstybės modernizavimą². Tyrimas apima pirmųjų renkamų Respublikos valdovų Henriko Valua ir Stepono Batoro išrinkimo ir valdymo metus. Tai buvo laikas, kai Lietuvos valdantieji įgijo naujų politinės veiklos patirčių, jos padėjo sukurti pamatus ateities sugyvenimui jungtinėje valstybėje su Lenkija. Toks problemos aspektas nėra nagrinėtas.

Šio straipsnio tikslas – parodyti, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas, atgaivinęs savarankišką veiklą, telkė politinę tautą atstovauti Lietuvos valstybei sudėtinėje Abiejų Tautų Respublikoje, pagrįsti prielaidą, kad po paskutinio Gedimainaičių-Jogailaičių dinastijos valdovo Žygimanto Augusto mirties 1572–1587 m. savarankiškai veikusios parlamentinės institucijos naujomis sąlygomis tęsė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybinio gyvenimo modernizaciją.

Straipsnis parengtas remiantis Lenkijos istoriko Henryko Lulewicziaus surinktais ir publikuotais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinės veiklos 1572–1587 m. dokumentais³. Dalį šios medžiagos autorius yra pristatęs savo lenkų kalba paskelbtoje monografijoje

² Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo įnašas į valstybės modernizaciją iki 1569 m. Liublino unijos aptartas: Kiaupienė, Jūratė. Sejm Wielkiego Księstwa Litewskiego w procesie modernizacji państwa (do 1569 roku), w: *Sejm Królestwa Polskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów a Europejskie prezentacje stanowe*. Redakcja naukowa Dariusz Kupisz, Waclaw Uruszczak. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2019, s. 82–92. Šiame straipsnyje suformuluota problema, išryškinti kai kurie Lietuvos valstybės modernizavimo ypatumai ir pokyčiai, vykę Seime iki unijos su Lenkija sudarymo 1569 m. Dėmesys sutelktas į du pagrindinius Seimo veiklos barus, aiškiai rodančius valstybės modernizavimo pažangą, – unijos su Lenkijos karalyste istoriją ir teisėkūros procesus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Ten pateikiama ir išsami problemos tyrimų istoriografija.

³ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I: *Okresy bezkrólewí (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*. Opracował Henryk Lulewicz. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, 2006.

„Pykčiai dėl unijos: Lenkijos-Lietuvos santykiai 1569–1588 metais“⁴. Tačiau istoriko dėmesio centre buvo viena pagrindinė problema – 1569 m. Liublino unijos sutarties įgyvendinimo ir naujos Respublikos visuomenės kūrimo sunkumai ir pasiekimai.

Abiejų Tautų Respublika 1572–1587 m.: parlamentinės veiklos formos ir turinys

Vienas būdingiausių šio laikotarpio Respublikos politinės raidos bruožų buvo bendro Lenkijos ir Lietuvos Respublikos Seimo struktūros skaidymosi procesas.

Lenkijos Karalystėje lokalinės konfederacijos pradėtos kurti 1572 m. vasarą. Greit tokių institucijų seimelių iniciatyva susikūrė visoje Lenkijoje. Jos būrė šlėktą, dalį senatorių bei karališkųjų miestų atstovų, užtikrino lokalinio valstybės valdymo aparato ir teismų funkcionavimą. Pusės metų prirėkė centrinės valdžios aparato problemoms išspręsti. Šį darbą atliko Respublikos Konvokacinis seimas, kuriame buvo sukurta visą Respubliką apimanti konfederacija, taip buvo padėtas teisinis valstybės funkcionavimo pagrindas, atsivėrė galimybė nustatyti naują valdovo rinkimo procedūrą arba modernizuoti egzistuojančią, sušaukti rinkiminį Respublikos Seimą. Teoriškai krizės įveikimo būdas buvo numatytas, bet sunkumų kilo pradėjus permainas įgyvendinti praktiškai.

Pirmas rimtas nesutarimas Lenkijoje kilo sprendžiant, kas taps oficialiu tarpvaldžiu valdovą pavaduojančiu asmeniu. Pagal seną tradiciją šią teisę turėjo Gniezno arkivyskupas. Tačiau aptariamam laikotarpiu Senatą sudarė katalikai ir protestantai, į valdovo pavaduotojo vietą greta kataliko Gniezno arkivyskupo Jakubo Uchańskio pretendavo ir didysis maršalas kalvinistas Janas Firlejas. Į pirmą po Žygimano Augusto mirties Gniezno arkivyskupo sušauktą

⁴ Lulewicz, Henryk. *Gniewów o unię ciąg dalszy*.

suvažiavimą 1572 m. liepos 18 d. atvyko tik senatoriai iš Didžiosios Lenkijos, Mazovijos ir Kujavų. Dalis kitų senatorių atsiliepė į didžiojo maršalo Jano Firlejo kvietimą ir dar liepos 14 d. atvyko į senatorių ir šlėktos suvažiavimą Krokuvoje. Šie veiksmai išprovokavo naujų senatorių suvažiavimų bangą, tai liudijo Respublikos politinės bendruomenės elito vidinį susiskaldymą. Lenkijos šlėkta taip pat neliko pasyvi įvykių stebėtoja, kūrė konfederacijas, teikė siūlymus ir reikalavo kuo greičiau organizuoti naujo valdovo rinkimus.

1572 m. spalio pabaigoje Lenkijos Karalystės senatoriai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovams nedalyvaujant, priėmė sprendimą 1573 m. sausio pradžioje susaukti Konvokacinį seimą Varšuvoje, kad nustatytų naujo Respublikos valdovo rinkimų laiką ir vietą. Seime dalyvauti buvo pakviesti ir seimeliuose išrinkti šlėktos pasiuntiniai. Konvokacinis seimas buvo tarpuvaldžiu sukurta nauja institucija, tokios ankstesnėje teisinėje sistemoje nebuvo⁵.

1572 m. vasarą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje prasidėjus tarpuvaldžiui aukštieji valstybės pareigūnai, nederinę su Lenkijos

⁵ Visą Respublikos parlamentarizmo raidą po Liublino unijos įvairiais aspektais tirianti istoriografija gausi. Sudaryta šių tyrimų bibliografija: Kołodziej, Robert. *Zwierzynkowski, Michał. Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej / Bibliography of the parliamentary system of Nobles' Republic*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2012. Čia nurodoma tik keletas XVI a. antrosios pusės Respublikos parlamentarizmą tiriančių šiam straipsniui aktualių darbų: Dubas-Urwanowicz, Ewa. *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewicach po śmierci Zygmunta Augusta*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1998; Opaliński, Edward. „Die polnische Adelsgesellschaft und die Krise des Interregnum“, *Die frühmoderne Staat in Ostzentraleuropa II*, red. W. E. Weber, Augsburg, 2000 (*Documenta Augustana*, t. 3), p. 22–36. Byliński, Janusz, Kaczorowski, Włodzimierz. *Konfederacje w Polsce do połowy XVII wieku*, w: *Spółczesność a władza. Ustroj, prawo, idee*. Pod redakcją Jacka Przygodzkiego i Mariana J. Ptaka. Kolonia Limited, 2010; Dubas-Urwanowicz, Ewa. *O nowy kształt Rzeczypospolitej. Kryzys polityczny w państwie w latach 1576–1586*. Warszawa: Wydawnictwi DiG, 2013; Opaliński, Edward. *Spółczesność szlacheckie wobec Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie 1572–1668. Reakcja na spadek efektywności państwa*, w: *My i Oni. Spółczesność nowożytniej Rzeczypospolitej wobec państwa*, pod redakcją Wojciecha Kriegseisena. Warszawa: IH PAN, 2016.

Karalystės atstovais Respublikos seime, atgaivino prieš Liublino unijos sudarymą veikusio savarankiško Seimo funkcijas. Pradėti šaukti senatorių suvažiavimai, užmegzti ryšiai su bajorija. Be to, nevengta palaikyti politinių santykių su Lenkijos Karalystės parlamentinėmis struktūromis, esant reikalui dalyvauti bendravalstybiniuose bendruose suvažiavimuose. Henriko Lulewicziaus nuomone, Lietuvos diduomenė buvo geriau pasirengusi tarpuvaldžiui nei jos partneriai Lenkijos Karūnoje ir netruko išnaudoti situaciją deryboms su Lenkija dėl Liublino unijos sutarties sąlygų, netenkinančių Lietuvos, pakeitimo ir 1569 m. Liublino Seime valdovo Žygimanto Augusto valia nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atskirtų ir Lenkijos Karalystei perduotų teritorijų grąžinimo. Po valdovo mirties pirmieji tokią nuostatą išsakė senatoriai Eustachijus Valavičius ir Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, rezidavę mirštančio Žygimanto Augusto dvare Knyšine. Istorikas pabrėžia, kad skirtingai nei Lenkijos Karalystės senatoriai, lietuviai tarpuvaldžiui prasidėjus buvo vieningi. Lietuvos bajorija, skirtingai nei Lenkijos, dar nebuvo politiškai brandi savarankiška jėga. Todėl Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje susikūrė specifinė parlamentinė institucija luomų suvažiavimai, kuriuose politiškai dominavo diduomenė. 1572 m. rugpjūčio 13 d. įvyko Lietuvos senatorių suvažiavimas, buvo aptarta situacija ir tolesni veiksmai rengiantis naujo valdovo rinkimams.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinio elito iniciatyva 1572 m. rugsėjį Rūdninkuose prie Vilniaus įvyko priešseiminis suvažiavimas. Tyrinėtojai Henrykas Lulewiczius ir Andrzejus Rachuba teigia, kad šio suvažiavimo negalima pavadinti nei seimeliu, nei senatorių suvažiavimu. Pagal svarstytų reikalų apimtį jis priminė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimą iki Liublino unijos. Taip Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje radosi ir pradėjo veikti nauja, nereglamentuota, teisiškai nesankcionuota parlamentinės veiklos forma. Jai vadovaujantys aukštieji valstybės pareigūnai kontaktavo su Lenkijos senatoriais dėl Respublikos valdovo rinkimų, teikė siūlymus

ir reikalavimus. Greta šios centrinės struktūros veiklą tęsė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavių seimeliai, jie tapo visuomeniškai aktyvios bajorijos telkimo vieta ir politine mokykla⁶.

Dokumentai liudija, kad 1572 m. prasidėjus tarpuvaldžiui Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje politinių sprendimų priėmimo teisę ir pareigą prisiėmė bendruomenei gerai pažįstami, autoritetą dar iki Liublino unijos įgiję diduomenės atstovai. Valstybės gyvenimo organizaciniu centru tapo veiklą atgaivinusį Valstybės taryba, ją sudarė aukštieji administracijos pareigūnai, buvę ir Respublikos seimo senatoriais. Jie pradėjo formuoti nesankcionuotą savarankišką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kvaziparlamentinę struktūrą. Pagrindinė parlamentinės veiklos forma XVI a. antros pusės tarpuvaldžių laikotarpiais tapo suvažiavimai. Žinomi 1572–1576 m. ir 1586–1587 m. įvykę 13 senatorių suvažiavimų. Svarstant svarbiausius valstybės reikalus senatorių suvažiavimas neretai virsdavo luomų suvažiavimu, kuriame kartu su senatoriais dalyvaudavo ir bajorai, deleguoti pavių seimelių. Aptariamam laikotarpiu įvyko 14 luomų suvažiavimų.

Šie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatorių ir luomų suvažiavimai neturėjo teisiškai reglamentuotų veiklos formų, konkrečiu atveju formos pasirinkimą lemdavo susiklosčiusi situacija. Tokių suvažiavimų vardu buvo susirašinėjama su bendros valstybės saitais susietos Lenkijos Karalystės ir kitų valstybių, daugiausia Rusijos,

⁶ Plačiau apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinių institucijų politinę ir teisinę raidą 1572–1588 m. rašyta: Šapoka, Adolfas. *Lietuva ir Lenkija po 1569 metų Liublino unijos. Jų valstybinių santykių bruožai*. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1938; Lulewicz, Henryk. *Gniewów o unię ciąq dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588*. Warszawa: wydawnictwo Neriton, 2002; Rachuba, Andrzej. *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*. Warszawa: Wydawnictwo sejmowe, 2002; Wisner, Henryk. Naprawa państwa w uchwałach sejmików Wielkiego Księstwa litewskiego w pierwszej połowie XVII w. *Studia polsko-litewsko-białoruskie*. Redakcja Jerzy Tomaszewski, Elżbieta Smulkowa, Henryk Majecki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1988, s. 33–50.

Šventosios Romos imperijos, politikais ir pareigūnais, priimami ir siunčiami diplomatiniai pasiuntiniai, svarstomos pretendentų į Respublikos sostą kandidatūros, sprendžiama, ką remti rinkimuose, tvirtinami rinkimų rezultatai, aptariami kiti svarbūs kasdienio visuomenės gyvenimo reikalai. Taip stengtasi užtikrinti sklandų valstybės institucijų ir pareigūnų darbą.

Dar viena pirmųjų tarpuvaldžių parlamentinių susirinkimų forma buvo nuo 1572 m. rudens žinomas Vilniaus seimelis, kurio sušaukimas ir veikla buvo susijusi su pasirengimu naujų valdovų (Henriko Valua ir Stepono Batoro) rinkimams ir karūnacijai. Tokios parlamentinės veiklos formos atsiradimą politinio gyvenimo iššūkių akivaizdoje lėmė su naujo valdovo rinkimais susijusių svarstomų problemų svarba. Su Žygimanto Augusto mirtimi nutrūko Jogailaičių dinastijos vyriškoji šaka, moteriškosios šakos atstovių galimybės tapti valdovėmis teisiškai nebuvo reglamentuotos.

Nagrinėjami dokumentai rodo, kad 1573 m. spalio 11 d. įvyko Vilniaus vaivadijos seimelis, į jį susirinko keletas aukštųjų senatorių ir visų penkių Vilniaus vaivadijos pavietų atstovai, besiruošiantys Henriko Valua karūnacijai Respublikos valdovu. Kitas Vilniaus vaivadijos seimelis Vilniuje įvyko 1574 m. rugpjūčio 10–11 dienomis, tąkart posėdžiauta kartu su senatoriais. Jame svarstytas valdovo Henriko Valua savavališkas išvykimas iš Respublikos ir krizės įveikimo galimybės. Vilniaus seimelio veikla brandino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriją, stiprino diduomenės atstovų ir vietinės pavietų bajorijos savitarpio supratimą ir bendradarbiavimą visos valstybės mastu. Trečiojo tarpuvaldžio 1586–1587 metais ši parlamentinė institucija pradėta vadinti nauju Vyriausiojo seimelio vardu. 1587 m. birželio 8–17 dienomis Valkaviske įvyko Vyriausiasis seimelis, jis aptarė naujo valdovo rinkimų reikalus po Stepono Batoro mirties ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės poziciją rinkimuose. Šios nesankcionuotos parlamentinės struktūros pavadinimų įvairovė atsirado keičiantis situacijai. Pirmaisiais 1572–1576 m.

tarpuvaldžiais buvo aiškiai matomas sostinės, Vilniaus vaivadijos politinės bendruomenės angažavimasis, po Respublikos valdovo Stepono Batoro mirties, 1586–1587 tarpuvaldžio metais, pastebima išsiplėtusi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės tautos aktyvumo erdvė.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinė veikla aprėpė visas pagrindines aktualias vidaus gyvenimo sritis, buvo reaguojama į tarptautinius įvykius. Parlamentinės institucijos nesusipriešino su unijos partnerės Lenkijos Karalystės senatorių ir šlėktos sukurtomis struktūromis, raštu ir per pasiuntinius palaikė kontaktus, per juos pabrėždavo ir kartodavo, kad neturi tikslo išardyti 1569 m. unijos (šaltinio kalba – *nie odstępując w tem od spisów unii*).

Pirmi pasikeitimai nuomonėmis ir argumentais raštu per pasiuntinius aktyviai vyko 1572 m. gruodį – 1573 m. sausį. 1572 m. gruodį Lenkijos senatorių pasiuntiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatoriams atvežė kvietimą atvykti į Varšuvą dalyvauti Konvokaciniame seime, kur būsiantis nustatytas naujo valdovo rinkimų laikas ir vieta. Lietuvos senatoriai atsakė, kad tokia parlamentinės veiklos forma kaip priešrinkiminė konvokacija unijos sutartyje nėra numatyta ir jie neprivalo į ją atvykti. Pabrėžė, kad tokius svarbius klausimus turėtų spręsti visas seimas, o ne į konvokaciją susirenkantis nedidelis būrelis dalyvių. Buvo išsakytas ir dar vienas argumentas, esą Lenkijos senatorių kvietimas atvykti buvo adresuotas tik Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tarybos nariams, bajorai nė nepaminėti. Todėl Lietuvos Valstybės tarybos ponai ir bajorai pirmiausia kartu susirinks Vilniuje ir tarsis vykimo į Varšuvos suvažiavimą reikalu⁷.

⁷ „... tak my do Wilna, jako najrychlej być może zjachać się chcemy a spólnie wszyscy panowie rady z rycerstwem, którzy tam do Wilna przybędą, jako sami pilnie o to się starać, tak i drugich perswazyjami swemi przywozić będziemy, iżby się na ten zjazd w Warszawie, w tydzień po Trzech Królach, stanowili“. Poselstwo litewskie na przesłanie senatorów koronnych przyniesione z Kasek prez Piotra Zborowkiego i Jana Tomickiego, Mścibohów, 7 XII 1572. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I, s. 46.

1573 m. sausio 3 d. susirinkus Vilniuje buvo nutarta siųsti Lietuvos pasiuntinius, sutarta, kokios pozicijos jie turėtų laikytis. Į Varšuvos konvokacinį seimą buvo nuspręsta deleguoti Trakų kaštelioną ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pakanclerį, Bresto ir Kobryno seniūną Eustachijų Valavičių ir Vitebsko kaštelioną ir Ukmergės seniūną Povilą Pacą.

Pasiuntinybės rašte pabrėžiama, kad 1569 m. sukurtą Respubliką sudarė dvi valstybės, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė susijungė su Lenkijos Karūna su visomis savo žemėmis ir vaivadijomis ir negali būti vadinama Karūnos dalimi. Todėl rašyti derėtų, kad susijungė dvi valstybės ir prašoma ateityje tik taip ir rašyti. Šis reikalavimas rašyti, kad uniją sudarė dvi valstybės, buvo vienas pamatinių santykiuose su Lenkijos Karalystės politikais pirmaisiais tarpuvaldžiais⁸.

Pasiuntinybės rašte aiškiai išsakytas dar vienas parlamentarams rūpintis valstybinės svarbos reikalas, reikalavimas pataisyti unijos sutartį ir Lietuvos valstybei grąžinti neteisėtai, pažeidus laisves, prie Lenkijos Karalystės prijungtas Voluinės, Kijevo, Palenkės ir Braclavo žemes, kurių piliečiai ne tik nuo senų laikų yra susigiminiavę, bet ir daugelis tose žemėse turi valdų. Pabrėžiama, kad norint išsaugoti ir sutvirtinti gerus broliškus santykius tarp uniją sudariusių tautų padarytoji skriauda turi būti ištaisyta. Sutinkama, kad jei dėl laiko stokos būtų nespėta to padaryti, atidėti tai iki rinkiminio

⁸ „... osobliwie to uważając, że w temże uniwersale kaskim pisze, iż się widziało ichmm. panom koronnem: „do wszech części Korony posłać“, miedzy któremi częścią WKsL. Mianują ichmm. A iż Wielkie Księstwo ze wszystką Koroną złączyło się z ziemiami i wojewóctwy [s] swemi, tedy nie może być zwane za część Korony, ale jako w przywilejach i spisiech mianuje „oboje państwo złączyło się“, prosimy aby tak zawždy, a nie inak, pisano“, Poselstwo stanów litewskich do stanów koronnych na konwokację warszawską sprawowane przez Eustachego Wołowicza i Pawła Paca, Wilno, 3 I 1573 r. *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I, s. 59.

seimo, kuriame ir pataisyti uniją⁹. Reikalavimas sugrąžinti atskirtąsias nuo valstybės žemes buvo kartojamas dažname aptariamo laikotarpio Lietuvos pusės dokumente¹⁰.

Dar vienas svarbus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo, atgaivinto po Žygimanto Augusto mirties, darbo baras buvo teisėsaugos sistemos veiklos sutvarkymas, – ji po valdovo mirties buvo sutrikdyta, ir tai kenkė visuomenės gerovei. Dar iki Liublino unijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimas tapo pagrindine institucija, kur buvo brandinamos ir įgyvendinamos naujos valstybės ir visuomenės modernizavimo idėjos. Rengiant 1566 m. Lietuvos Statutą,

⁹ „... iżby niektórym rzeczam na unii opisanem poprawa w miłości braterskiej być mogła. A napierwej o podniesienie dekretu przeciwko wszemu prawu, a z ubliżeniem wolności nad bracią naszą, ludzie narodu zacnego pany wołyńskie, ki(j)owskie, podlaskie i brasławskie [s] i na one ziemie krom bytności naszej uczynionego, te ziemie od re(g)imentu WKsL, nad przywileja i swobody nasze odłączając, w których ziemiach esmynie jedno iżesmy się krewnością z wieków, jako za jednego człowieka złączyli, ale majętności i imienia swe mało nie wszyscy obywatele WKsL. tam mamy, a oni w Litwie. A w takowej sprawie nie telko iżeśmy nie beli sążdeni, aleśmy też nie beli przyzwani do Lublina, tylko dla odnowienia złączenia miłości braterskiej i zuniowania dawnego. Co, iż nas nad sprawiedliwość i mniemanie nasze potkało, przypus(z)amy to wysoce uważonem bacžnościam ichmm. panów polskich, jesli to słusznie między nami teraz w miłości braterskiej poprawiono być nie ma, gdyż taki žal nie może mnożyć statecznej przyjaźni między bracią. Co jesliby na ten czas zatrudnić się musiało, tedy na elekcyją to odłożyć, pod tem sposobem jako się we Mścibohowie mówiło, że ani pana obierać i nic na elekcyjey poczynać, jedno od tej potrzeby naszej wyżej pomienionej, okolo naprawy unii i odłączenia od WKsL. *Ten pat*, p. 62–63.

¹⁰ Apie šį 1569 m. Liublino seime valdovo Žygimanto Augusto vardu įgyvendintą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorinio vientisumo suardymą ir jo vertinimą istoriografijoje plačiau: Kiaupienė, Jūratė. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorinio vientisumo suardymo 1569 m. problema Liublino unijos istoriografijos kontekste: tradicijų ir naujų interpretacijų erdvė / Problem rozbiecia jedności terytorialnej Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1569 roku w kontekście historiografii poświęconej unii lubelskiej: tradycje i nowe interpretacje, *Liublino unija: idėja ir jos tęstinumas / Unia lubelska: idea i jej kontynuacja*. Sudarytojai / Opracowanie Liudas Glemža, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai / Muzeum Narodowe – Pałac Wielkich Książąt Litewskich, 2011, p. 102–113 / 114–125.

Seimas tapo centru, telkiančiu ir koordinuojančiu Statuto komisijos darbus¹¹. Statutą priėmus, Seimas tęsė Statuto teksto redagavimo ir pildymo darbą, nors jį sukūrus Respubliką siekta sustabdyti ir net nutraukti. 1569 m. rugsėjo 11 d. Liublino seimo priimtame Respublikos įstatyme (konstitucijoje) buvo parašyta, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisę reikia suvienodinti su Lenkijos Karalystės teise, sudaryta komisija ir nurodytas būdas, kaip tai padaryti. Komisijos nariams nurodoma žiūrėti į Lenkijos statutą ir su juo suderinti Lietuvos teisės normas. Tačiau 1569 m. rugsėjo 11 d. seimo konstitucijoje nebuvo parašyta, kuriuo konkrečiu Lenkijos teisyne komisija turėtų remtis. Komisijos darbas strigo ir iki valdovo Žygimanto Augusto mirties suderintas bendras Respublikos teisės kodeksas nebuvo parengtas. Šią problemą teko spręsti tarpuvaldžiu.

Teisėtvarkos, teisėsaugos ir teismų darbu rūpinosi ir Lenkijos Karalystėje veikusios parlamentinės institucijos. 1573 m. rengiantis naujo Respublikos valdovo Henriko Valua rinkimams nutarta parengti valstybės teisinės ir politinės tvarkos pagrindų reformos įstatymą. Šį darbą atliko Respublikos Seimas 1573–1576 m., jo rezultatas žinomas Henriko artikulų (*Articuli Henriciani*) pavadinimu. 1573 m. gegužės 12 d. Henriko artikulai buvo priimti, bet išrinkto valdovo Henriko Valua nepatvirtinti, prasidėjus antrajam tarpuvaldžiui neįsigaliojo, svarstymai, diskusijos parlamentinėse institucijose tęsėsi iki 1576 m. gegužės 4 d., kai naujas išrinktas valdovas Steponas Batoras juos patvirtino¹².

Respublikos karaliumi 1574 m. vasario 21 d. karūnuotas Henrikas Valua po penkių mėnesių, palikęs Lenkijos ir Lietuvos politikus spręsti kilusią problemą, išvyko į Prancūziją užimti karaliaus sosto po

¹¹ Plačiau: Kiaupienė, Jūratė. Lietuvos Statutas: XVI amžiaus teisinės ir politinės kultūros sąveikos, *Lietuvos statutas: Temidės ir Klėjos teritorijos*. Straipsnių rinkinys. Sudarė Irena Valikonytė ir Neringa Šlimienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 143–156.

¹² Išsamį Henriko artikulų analizę: Makiłła Dariusz. *Artykuły Henrykowski (1573–1576). Geneza-obowiązanie-stosowanie*. Studium historyczno-prawne. Warszawa: VIZJA PRESS&IT, 2012.

brolio mirties. Valdovui iki nustatyto termino 1575 m. gegužės 12 d. negrižus į Respubliką, buvo paskelbta antrojo tarpuvaldžio pradžia.

1574 m. rugpjūčio 10–11 d. Vilniuje susirinkę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatoriai ir bajorai aptarė ir paskelbė svarbiausias priemones valstybės vidaus rimčiai užtikrinti. Greta aktualių valstybės gynybos organizavimo reikalų buvo nuspręsta, kad Vilniaus vaivadijos žemės ir pilies teismai turi dirbti pagal Lietuvos Statuto nustatytą tvarką. Apeliacijos, kurių svarstymo teisės priklausė valdovui, iki naujo valdovo išrinkimo bus svarstomos ir sprendžiamos tvarka, būsiančia nustatyta remiantis Statutu vieningu sutarimu. Numatoma, jeigu karo veiksmų tuo metu nebus, susirinkti visų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių vaivadijų atstovams aptarti aktualiausias reikalus, tarp jų ir Statuto pataisas. Pabrėžiama, kad tokie veiksmai stiprinant šalies gynybą ateityje nepažeis mūsų teisių, laisvių, taip pat ir susitarimų su mūsų broliais Ponais lenkais dėl unijos¹³.

¹³ „... w tym województwienaszym wileńskim we wszystkich powiatach temu województwu należących ma sąd ziemski na rokach w Statucie opisanych na sąd zasiadać, dając pozwy pod tytułem JKM i pieczęcią do tego czasu z zwykłymi uchwałami sejmowemi ku prawu należącymi i tym artykułem na wiwszy się o niektkoronacyjej JKM, pana naszego, niedawno uchwalonym, że nikt imienia o które jest pozwan nie ma inszemu zawodzić do rozprawy, iść i czynione być mają. Sąd też grodzki wileński, który niedawno sądowych spraw sądzić przestał znowu władzą swą w czynieniu nieodwłocznej sprawiedliwości wziąć ma i mieć i używać ku pohamowaniu wszeakiego swowoleństwa, sądząc w tych artykułech w Statucie na sąd grodzi ukazanych. poo Tymże sposobem we wszystkich powiatach tego województwa wileńskiego sądy grodzkie mają być sprawowane i odprawa w sądzonych rzeczach ma być czyniona. A co się dotycze apelacyjej, tako do sądu ziemskiego, jako też grodzkiego, w czym wedle Statutu może być dopuszczona, ma od tych obojga sądów apelacja każdemu kto apelować zachce, być dozwolona do JKM, pana naszego koronowanego, abo też jako około tych apelacyj na on czas, gdy się ze wszystkich województw do kupy w jedno miesce zbierzem, między sobą namówiem i postanowiem. Sprawy też wszelakie sądzone, na które wyroki tako od sądu ziemskiego, jako też i grodzkiego wynidą, gdzieby w której sprawie apelacyja nie zaszła, wiecznie przy mocy zostawić i odprawowane być mają. A które sprawy na apelacyjej zostaną te przeciw abo od JKM, gospodarza naszego, abo jako między sobą o odsądzenie apelacyjej porządek uczyniem, mają być odsądzowane i kończone do ostatecznego punkta.

Sudėtingas, pilnas įtampų antrasis tarpuvaldis tęsėsi iki 1576 m. gegužės 1 d., kai po ilgų ginčų, kas turėtų būti Respublikos valdovu, buvo karūnuotas Transilvanijos kunigaikštis Steponas Batoras. Tačiau rinkiminės kampanijos metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinė bendruomenė nebuvo vieninga, dalis rinkimuose rėmė Stepono Batoro konkurentus Habsburgus. Brendo rimta unijos partnerių santykių krizė, galinti baigtis konfliktu Respublikos viduje.

Šaltinis – 1576 m. balandžio 20 d. Gardine įvykusiame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomų suvažiavime paskelbtas universalas – parodo jos politines nuostatas, supažindina su dokumentą patvirtinusiiais asmenimis. Universalą parašais patvirtino Žemaitijos vyskupas Merkelis Giedraitis, Kijevo vyskupas Mikalojus Pacas, Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila (Rudasis), Vilniaus kaštelionas Jonas Chodkevičius, Trakų kaštelionas Eustachijus Valavičius, Naugarduko kaštelionas Grigas Valavičius, Vitebsko kaštelionas Povilas Pacas, Bresto kaštelionas Jonas Hajko, Minsko kaštelionas Jonas Hlebavičius, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkas Mikalojus Dorohostaiskis, valdovo maršalai Lukas Svirskis ir Ivanas Valavičius, Rietavo tijūnas Markas Vnučka, Čečersko ir Propojsko seniūnas Kristupas Zenavičius, karaliaus sekretorius Motiejus Protasevičius, kunigaikštis Piotras Druckis Gorskis, Naugarduko paseniūnis Juozapas Holovnia,

... A na czas i miesce wyżej opisane do kupy zebrawszy się, jeśliby od nieprzyjaciela cicho było, tedy tam namówiwszy się o niektórych potrzebach ziemskich, to jest odprawienia poselstwa do JKM do Francyjej z strony naszych obywatelów WKsL. Z pany posły koronnemi i osoby na to obrawszy, także około poprawy Statutu naszego i jakim obyczajem apelacyje mają być odsądzowane, spólnie z ichmm. Pany bracią naszą ze wszech ziem i wojwództw tego państwa, zgodnie a jednostajnie postanowiwszy, tak jakośmy dobrowolnie to ruszenie nasze uchwalili, także też wolno nam będzie nie bacząc żadnego niebezpieczeństwa od nieprzyjaciela do domśów naszych odjachać i to sobie warując, że na potomne czsy to ruszenie nasze ku obronie naszej uczynione, prawom, wolnościom, także i spisom naszym z pany Polaki, bracią naszą, na uniej uczynionym, szkodzić nic nie ma“, *Zjazd senatorów i szlachty (sejmik) województwa wileńskiego w Wilnie (10–11 VIII 1574), Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I, s. 95–96, 98.

Slonimo žemės teismo teisėjas Michailas Sokolinskis, Rečycos žemės teismo raštininkas Andrius Chaleckis, Gardino žemės teismo raštininkas Andrius Kotovičius, taip pat, nenurodant pareigų, Valentinas Kaminskis, Dimitrijus Vasiljevičius Korsakas, Michailas Dzieviečka, Gabrielius Bogdanovičius (Rypinskis?).

Už kitus bajorijos atstovus, nemokančius pasirašyti, jiems leidus pasirašė Mikalojus Dorohostaiskis, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stalininkas, Gardino suvažiavime išrinktas bajorų maršalu. Pabaigoje universalą pasirašė po vieną atstovą nuo kiekvienos vaivadijos.

Universalas pradedamas patikiniu, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visų luomų atstovai siekia išsaugoti Respublikos vientisumą. Lenkams siūloma 1576 m. birželio 3 d. sukviesti bendrą seimą. Prieš jį Lietuvoje turės įvykti seimeliai, po kurių bus svarstoma atstovavimo bendrame su lenkais seime tvarka ir, svarbiausia, aptarta, kaip lietuvių tautai (*narodowi naszemu litewskiemu*) išvengti piktnaudžiavimo ir unijos teisių ir įstatymų pažeidimų bei prievartos bendrame seime, kaip pasiekti bendro supratimo ir sutikimo sprendžiant, kuris valdovas bus geriausias Respublikai, jos neskaldys, o tautas viensys. Universalas skelbia, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės delegatams rinkiminiame seime susidūrus su ponų lenkų nederamu spaudimu, lietuviai bus laisvi nuo duotos priesaikos unijai ir, atvykę iš vaivadijų ir pavietų gelbėti savo laisvių, įgis teisę rinkti atskirai sau labiausiai tinkantį valdovą. Pabaigoje suformuluotas įspėjimas, kad tokioje situacijoje būtina išlikti vieningiems, nepakrikti ir neišsiskirstyti¹⁴.

¹⁴ Universalso tekste ši Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pozicija suformuluota: „... Tamże na tem sejmie mają się od wszystkiego WKsL. o gwałcenie prawa uniej protestować i przysiąg naszym to złożyć i nie odrywając się do żadnej strony, ani do którego pana poddaństwa swego nie wyznawając mają wszyscy tu do braciej swej wziąć i na tymże miejscu we Mścibowie mamy się ws(z)yjscy stanować, od tego czsu jako ci bracia naszymi którzy będą na sejmie, oznajmując województwa dzień zjachania do Mścibowa, na który my z województw i powiatów ratując wolności nasze jako

Lenkijos karaliumi ir Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu išrinkto Stepono Batoro valdymo dešimtmetis (1576–1586), pasiektos reikšmingos pergalės kare su Maskva stabilizavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus gyvenimą, suteikė galimybę įgyvendinti dalį per pirmuosius tarpuvaldžius išsikeltų tikslų. Per tą laiką subrendo nauja politikų karta, tarp jų buvo nemažai studijavusių Europos universitetuose, čia jie pasisėmė Renesanso ir Reformacijos laikų naujos mąstysenos ir politinės elgsenos patirties. Kitoks buvo šios kartos parlamentarų santykis su Liublino unija. Jie neatsisakė Lietuvos valstybės savarankiškumo siekių, bet formulavo juos nauja politikos kalba. Pakitusi vidaus gyvenimo situacija kiek sumažino santykių su Lenkijos politikais įtampą, be to, šioje šalyje Stepono Batoro valdymo metais taip pat keitėsi politikų kartos.

Vienas svarbiausių dalykų iš Stepono Batoro valdymo palikimo buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės sistemos sutvirtinimas, tai liudija atskiros nuo Lenkijos Karalystės Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo, aukščiausios teismų instancijos įsteigimas. Sprendžiant Lietuvos ir Lenkijos aukščiausių apeliacinių institucijų sudarymą Respublikoje, lemiamu posūkiu tapo 1578 m. Varšuvos seimo nutarimai. Jame buvo priimtas įstatymas dėl Lenkijos Tribunolo įsteigimo ir patvirtinti jo nuostatai. Atskiras sprendimas buvo priimtas dėl

na gwałt mamy się pośpieszyć. A tam już za tą protestacyą posłów naszym będąc rozwiązani od przysięg naszym złamaniem prawa uniej (z) strony panów Polaków mamy przy tym panie przestawać, którego na on czas spólnego zwolenia naszego obaczmy być nabliszego i napożyteczniejszego WKsL. i granicą [s] tego państwa. Wszakż tak do niego przystępować mamy, jakoby się wszystkie prerogatywy, prawa, wolności, swobody nasze, tak duchownego jako i świeckiego stanu i artykuły, które mu od nas na piśmie podane będą, dostatecznie warowali i przysięgą ućwierdzone [s] były. A do tego czasu dokąd spólnem zwoleniem naszym pana sobie obierzemy, bądź wespół z pany Polaki, abo tak za nie(z)częściem naszym będąc od nich od odłączeni za niepoprawą praw naszym bez panów Polaków jedni sami, tedy nie mamy do żadnego pana poroznu z poddaństwem się uciekać i w służbę i w posłuszeństwo się wdawać“, Uniwersal zjazdu grodzieńskiego, Grodno, 20 IV 1576 r., *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I, s. 166–169.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aukščiausios apeliacinės instancijos reformos projekto, kurį turėjo aptarti pavietų seimeliai ir pateikti artimiausiam seimui tvirtinti. Parengtas Tribunolo projektas, papildytas ir pataisytas, buvo valdovo Stepono Batoro pasirašytas 1581 m. Varšuvos seime, antspauduotas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudu ir išsiuntinėtas visoms vaivadijoms ir pavietams¹⁵. Iki trečiojo tarpuvaldžio pradžios buvo atlikti pagrindiniai parengiamieji naujo Lietuvos Statuto pataisų ir papildymų darbai. Po Respublikos valdovo Stepono Batoro mirties 1586 m. gruodžio 12 d. aktyvią veiklą tęsė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentinės institucijos.

1587 m. sausio pabaigoje visų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaivadijų ir pavietų parlamentinių institucijų atstovai susirinko Vilniuje aptarti susiklosčiusią padėtį ir priemones, kurios užtikrintų valstybės stabilumą ir ramybę iki naujo Respublikos valdovo išrinkimo. Daugiausia dėmesio buvo skirta visų teisėtvarkos institucijų veiklos ir valstybės gynybos užtikrinimui. Priimti nutarimai patvirtinti dalyvavusių spaudais ir parašais bei įrašyti į Vilniaus pilies teismo knygą. Užantspauduoti nutarimų išrašai buvo išsiuntinėti į visas vaivadijas ir pavietus¹⁶.

1587 m. rinkiminė kampanija vyko sunkiai, nerasta sutarimo, kurį pretendantą į Respublikos sostą paremti – Švedijos karalaitį Zigmantą Vazą ar Imperijos kunigaikštį Maksimilijoną Habsburgą. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės luomų suvažiavimas 1587 m. lapkričio 8–20 d. aptarė abiejų pretendentų kandidatūras, vyko vardinis dalyvių balsavimas, jo rezultatai parodė, kad 70 balsavo už kunigaikštį

¹⁵ Tribunolo, kaip aukščiausios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismo instancijos, organizaciniai principai, struktūra, kompetencija ir kiti klausimai, reglamentuoti jo nuostatai aptarti: *Lietuvos Vyriausiojo tribunolo sprendimai, 1583–1655*. Parengė Vytautas Raudeliūnas ir Algirdas Baliulis, Vilnius: „Mintis“, 1988, *Ivadas*, p. 9–26.

¹⁶ Priimtų sprendimų tekstai rusėnų ir lenkų kalbomis publikuoti: *Kaptur WKsL. uchwalony po śmierci Stefana Batorego, Wilno, 29 I 1587, Zjazd stanów WKsL. w Wilnie (29–31 I 1587), Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I, s. 203–234.

Maksimiljoną Habsburgą, 13 – už Švedijos karalaitį Zigmantą Vazą, vienas susilaikė¹⁷.

Ieškant išeities iš susiklosčiusios kritinės situacijos suvažiavime Vilniuje buvo nutarta siųsti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės senatorių ir bajorų atstovų pasiuntinybę pas abu pretendentes, šie jau buvo atvykę į Lenkijos Karūnos teritoriją. Pasiuntiniai gavo surašytas dvi detalias instrukcijas, kaip turėtų vykti susitikimai su abiem pretendentes, esančiais Lenkijos Karūnoje. Vienoje aptartas ceremonijas, kurio pasiuntiniai privalo laikytis: tituluoti kiekvieną kandidatą vienodai „Serenissime Princeps“; sveikinantis rankos nebučiuoti, nes ranka bučiuojama tik karūnuotam karaliui. Pasiuntiniai pas kiekvieną kandidatą turi išbūti tik po penkias dienas ir ne ilgiau; pirmiausia aplankyti tą kandidatą, kurio rezidencija būtų pirma pakeliui iš Bresto į Krokuvą; pasveikinimas turi vykti viešai; audiencijos metu turi dalyvauti bajorijos atstovai; niekas iš pasiuntinių neturi vienas bendrauti su pretendentes ir neturi teisės teikti jokios informacijos; jeigu pretendentes pasiųstų savo pasiuntinį pas kurį iš pasiuntinių kolegoms nedalyvaujant, su tokiu pasiuntiniu nebendrauti ir nesuteikti jokios informacijos; nebendrauti su Lenkijos tarpininkais, jei tokių atsirastų, tik su pačiais pretendentes; prašyti, kad visi būtų kartu apgyvendinti; nerengti juokių banketų, nebent tarpusavyje bendrauti. Po instrukcijos tekstu buvo prispausti 45 spaudai¹⁸.

Antroje instrukcijoje surašyta, ką pasiuntiniai turėtų kalbėti susitikę su abiem pretendentes į Respublikos sostą. Nurodoma: pasiuntiniai privalo pabrėžti, kad pretendentes turi žinoti, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė sudaro didesnę pusę Respublikos ir laikytis

¹⁷ Vardiniai balsavusiųjų sąrašai paskelbti: Lista urzędników i szlachty litewskiej, wotującej w Wilnie na zjeździe na obydwu kandydatów do tronu – arcyksięcia Maksymiliana Habsburga i królewicza szwedzkiego Zygmunta Wazę, b.m.d. [Wilno, XI 1587 r.], *Zjazd stanów WKsL. w Wilnie (8–20 XI 1587), Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*. T. I, s. 277–280.

¹⁸ Szczegółowa instrukcja dla poselstwa litewskiego wysłanego do obu elektów polskich, Wilno, 16 XI 1587 r., *Ten pat*, p. 284–286.

tokios nuostatos. Instrukcijoje aptariama, kaip pasiuntiniai turėtų elgtis, jei iki rinkimų nepavyktų sutarti dėl vieno kandidato. Tokiu atveju jie turėtų pasirinkti tą pretendentą, kuris, jų manymu, užtikrintų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir visos Respublikos taikų sugyvenimą ir ramybę, prisiektų laikytis visų ankstesnių valdovų suteiktųjų, taip pat nutarimų, priimtų ankstesniais tarpuvaldžiais Vyriausiuosiuose suvažiavimuose Vilniuje ir Valkaviske; patvirtintų naują pataisytą Statutą, Tribunolą, paliaubų sutartį su Maskva. Šią instrukciją patvirtino spaudais 52 senatoriai ir 45 bajorijos delegatai, dalis dar ir pasirašė¹⁹.

Išvados

Parlamentinės veiklos formos ir turinys liudija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės bendruomenės gebėjimą Abiejų Tautų Respubliką ištikusių pirmųjų trijų tarpuvaldžių (1572–1573; 1574–1576; 1586–1587) laikotarpiams, kai valstybėje nebuvo valdovo, suvaldyti vidaus situaciją, bendrauti su unijos partneriais Lenkijos Karalystės politikais bei pretendентаis į Respublikos sostą. Unijos partnerei Lenkijos Karalystės bendruomenei suverenios Lietuvos valstybės vardu buvo pateikti argumentuoti siūlymai pakeisti kai kurias 1569 m. Liublino unijos sutarties sąlygas. Tai rodo, kad susijungus į sudėtinę valstybę Respubliką, Lietuvos valstybės viešojo politinio gyvenimo procesas nenutrūko. Priešingai, ekstremaliomis tarpuvaldžių sąlygomis, kai nebūdavo valstybės valdovo, parlamentinės institucijos tęsė visapusišką veiklą ir pasiekė rezultatų, kurie sustiprino Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suverenumą sudėtinėje valstybėje. Stepono Batoro valdymo laikotarpiu akivaizdžiai susiformavę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinės tautos komunikaciniai gebėjimai sugyventi jungtinėje valstybėje, neprarandant savosios valstybinės tapatybės. Aptarti dokumentai liudija, kad XVI a. pirmoje pusėje prasidėję

¹⁹ Instrukcijos tekstas ir signatarų pavardės: Instrukcja dana poselstwem litewskiemu wyslanemu do obu elektów polskich, Wilno, 17 XI 1587, *Ten pat*, p. 287–291.

Lietuvos valstybės modernizacijos procesai plėtojosi, įtraukdami vis daugiau politinės tautos atstovų, o sukurtos parlamentinės institucijos tapo modernizacijos politine ir idėjine siela.

THE PARLIAMENT OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA AS A LINK IN THE PROCESS OF STATE MODERNISATION (1572–1587)

JŪRATĖ KIAUPIENĖ

Summary

Keywords: Grand Duchy of Lithuania; Polish–Lithuanian Commonwealth; interregnum; parliament; state; modernisation.

The article aims to show how the Parliament of the Grand Duchy of Lithuania restored independent activities within the Polish–Lithuanian Commonwealth after the union of the Grand Duchy of Lithuania and the Crown of the Kingdom of Poland established in Lublin in 1569 and mobilised the political community to represent the interests of the Lithuanian state. It is emphasised that the first interregnum, which began after the death of the ruler Sigismund Augustus on 7 July 1572, caught the Sejm unprepared. As the process of choosing a new ruler began, various political interest groups were emerging and local conventions were being summoned in the Crown of the Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania. In Lithuania, magnates, who were well-known within the political community and had defended the independence of the Grand Duchy of

Lithuania at the Union of Lublin in 1569, awarded themselves the right and duty to make political decisions. The Grand Duchy of Lithuania's Council of Lords, which had no legal standing but remained active in political life, became the central organ of the government in the Commonwealth. By exploiting the lack of a statutory structural procedure for joint parliamentary and political activities of the two constituent states of the Commonwealth, the Council embarked on independent activity which was not coordinated with Polish parliamentarians. Drawing on the analysis of the sources, the author substantiates the assumption that in 1572–1587, the Seimas, which was an independent parliamentary institution, extended the process of the modernisation of the Lithuanian state, which began in the first half of the 16th century, and became its political and ideological “soul”.

Įteikta 2020 m. rugsėjo 20 d.